

Т. Блискавка, аспірантка
Науково-дослідного фінансового інституту
Міністерства фінансів України

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФІСКАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В ЕКОНОМІЧНО РОЗВИНЕНИХ КРАЇНАХ

У статті виділено основні інструменти фінансового регулювання інвестиційно-інноваційної активності економічних суб'єктів, що використовуються в зарубіжних країнах. Проаналізовано основні фінансові механізми, які можуть бути адаптовані до реалій національного економічного розвитку.

Ключові слова: фінанське регулювання, інвестиційно-інноваційна політика, економічне зростання, податкове стимулювання, бюджетне фінансування, економічно розвинені країни.

Блискавка Т. Зарубежный опыт фискального регулирования инновационного процесса в экономически развитых странах.

В статье определены основные инструменты фискального регулирования инвестиционно-инновационной активности экономических субъектов, которые используются в зарубежных странах. Проведен анализ основных финансовых механизмов, которые могут быть адаптированы к реалиям национального экономического развития.

Ключевые слова: фискальное регулирование, инвестиционно-инновационная политика, экономический рост, налоговое стимулирование, бюджетное финансирование, экономически развитые страны.

Blyskavka T. Foreign experience of the innovation process' fiscal regulation in developed countries.

The main fiscal instruments of the economical subjects' innovational and investment

activity, which are used in developed countries, are determined in the article. Financial mechanisms that can be adapted to realities of the national economic growth are reviewed.

Key words: *fiscal regulation, innovational and investment policy, economical growth, tax stimulation, budgetary funding, developed countries.*

Побудова ефективного механізму фінансування та бюджетної підтримки інвестиційно-інноваційного сектору залишається досить актуальною проблемою української економіки. Аналіз і оцінка зарубіжного досвіду фінансової підтримки інноваційних проєктів та програм є однією з основних передумов побудови ефективної моделі економічного розвитку України. Вивченню та аналізу міжнародного досвіду фіскального регулювання інвестиційно-інноваційної політики присвячена незначна кількість теоретичних та практично спрямованих досліджень. Особливу наукову цінність представляють праці Ч.Еквіста, Л. Хоммена, Б. Білінгса, Дж.Варди, Х.Хайсберса, Й.Розебума В.В.Іванова, Н.І.Іванова, Л.А.Мусіної, Т.К.Кваші, Н.В.Березняка, В.М.Євтушенко, Г.О.Андрощука, А.В.Ямчука та ін. Проте недостатнє наукове опрацювання проблеми адаптації зарубіжного досвіду до реалій розвитку вітчизняної економіки породжує актуальність даної статті.

Метою статті є висвітлення основних фіскальних інструментів стимулювання інноваційно-інвестиційної активності економічних суб'єктів у зарубіжних країнах, а також визначення фінансових механізмів, які можуть бути адаптовані до реалій національного економічного розвитку.

Економічне зростання в розвинених країнах базується, перш за все, на використанні наукових знань і технологій, при цьому сфера досліджень і розробок отримує значну за масштабами і різноманітну за формами державну підтримку, включаючи безпосередню участь державних структур в організації і фінансуванні наукових досліджень. Необхідність такого регулювання пов'язана насамперед з особливостями наукового "виробництва" і його продукції. Основними проблемами є непередбачуваність економічних результатів від наукових досліджень та складність

отримання прибутків навіть від комерційно ефективних проєктів при існуючих системах захисту авторських прав. Головним аспектом при цьому є нездатність ринку автоматично забезпечити адекватне вкладення ресурсів у науку.

Загальний рівень фінансування науки вважається однією з ключових характеристик інноваційності країни, її готовності до побудови економіки, що базується на знаннях. Саме тому, поставивши перед собою завдання побудувати в Європі конкурентоспроможну інноваційно-орієнтовану економіку, у прийнятій на Лісабонському саміті в 2000 році Стратегії Європейське співтовариство визнало необхідним довести витрати на наукові дослідження і розробки до 3% ВВП¹.

Світовий досвід підтверджує, що потужна реалізація економічної функції наукового сектору, його вирішальний вплив на розв'язання проблем технологічного оновлення виробництва і випуску конкурентоспроможної продукції можливі лише за умови, коли сума витрат на науку перевищує 0,9% ВВП (для України, враховуючи, що значна частина ВВП перебуває в тіньовому секторі економіки, цей поріг оцінюється близько 1,7% ВВП і є нормативно встановленим у Законі України "Про наукову і науково-технічну діяльність") (табл. 1).

Т а б л и ц я 1.

Частка здійснених витрат на проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт у ВВП розвинених країн*

Країна / рік	Питома вага витрат на НДДКР у ВВП, %
Країни ОЕСР (2004)	2,25
Країни Європейського Союзу(2005)	1,77
Ізраїль (2005)	4,71
Швеція (2005)	3,86
Фінляндія (2006)	3,51
Японія (2004)	3,18
Південна Корея (2005)	2,99
Швейцарія (2004)	2,93
Ісландія (2003)	2,86
США (2006)	2,57
Німеччина (2005)	2,51

¹ Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів: Проєкт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/doccatalog/list>

Продовження т а б л. 1

Країна / рік	Питома вага витрат на НДДКР у ВВП, %
Австрія (2006)	2,44
Данія (2005)	2,44
Тайвань (2004)	2,42
Сінгапур (2005)	2,36
Франція (2005)	2,13
Канада (2006)	1,95
Бельгія (2005)	1,82
Нідерланди (2004)	1,78
Австралія (2004)	1,77
Великобританія (2004)	1,73
Люксембург (2005)	1,56
Норвегія (2005)	1,51
Чеська Республіка (2005)	1,42
Китай (2005)	1,34
Ірландія (2005)	1,25
Словенія (2005)	1,22
Нова Зеландія (2003)	1,14
Іспанія (2005)	1,12
Італія (2004)	1,10
Російська Федерація (2005)	1,07
Угорщина (2005)	0,94
Південна Африка (2004)	0,87
Португалія (2005)	0,81
Туреччина (2004)	0,67
Греція (2005)	0,61
Польща (2005)	0,57
Словацька Республіка (2005)	0,51
Аргентина (2005)	0,46
Мексика (2003)	0,43
Румунія (2004)	0,39

* Джерело: Science and Engineering Indicators 2008, Volume 1.-o.4-42//<http://www.nsf.gov/statistics/indicators>.

Як видно з табл. 1, найбільша частка витрат по НДДКР у загальному обсязі ВВП припадає на високорозвинені країни з інноваційно-орієнтованою економікою: Ізраїль (4,71%), Швецію (3,86%), Фінляндію (3,51%), Японію (3,18%) та Південну Корею. В той час, як в Україні загальні витрати на наукові дослідження

і розробки (з усіх джерел) за останні 15 років коливалися між 1 та 1,5% ВВП, а в 2008 р. склали 0,9% ВВП. При цьому кошти державного бюджету жодного разу не перевищували 0,5% ВВП (у 2008 р. – 0,41%)².

Натомість, обсяги бюджетного фінансування науково-дослідницького сектору в зарубіжних країнах залишаються досить значними (табл. 2):

Т а б л и ц я 2

Частка здійснених бюджетних витрат від загального обсягу інвестування в НДДКР*

Країна / рік	Питома вага бюджетного фінансування НДДКР у його загальному обсязі, %
Канада (2006)	33,7
Китай (2005)	26,3
Франція (2004)	37,6
Німеччина (2004)	30,4
Японія (2004)	18,1
Російська Федерація (2005)	62
Італія (2004)	50,8
Мексика (2004)	56,1
Польща (2004)	65,2
Південна Корея	23
Великобританія (2004)	32,8

* Джерело: Мусіна Л.А., Кваша Т.К., Березняк Н.В., Євтушенко В.М., Андрощук Г.О., Ярчук А.В. Механізми державного управління науково-технологічною сферою (світовий та вітчизняний досвід): монографія. – К.: УкрІНТЕІ, 2009. – 216 с., С. 143.

Одним із найбільш поширених методів фіскального стимулювання інвестиційно-інноваційної політики підприємств розвинутих країн є введення спеціального режиму оподаткування інноваційної сфери. Запровадження таких режимів зобов'язує всіх учасників інвестиційно-інноваційного процесу до цільового використання отриманих преференцій, а тому вимагає здійснення постійного моніторингу їх результативності з метою досягнення бюджетної та соціально-економічної ефективності.

² Державний комітет статистики. Статистична інформація. Наукова та науково-технічна діяльність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

При створенні спеціальних податкових режимів важливе місце займають податкові пільги.

Податкове стимулювання здійснення реальних інвестицій в економічних системах розвинених країн має ряд переваг порівняно з прямим бюджетним фінансуванням, оскільки³:

- зберігає незалежність приватного сектору у виборі напрямів реалізації інвестиційно-інноваційної політики;

- уникає формування ринку інноваційних продуктів, що штучно підтримується державою;

- сприяє мінімізації рівня бюрократизму в системі органів державної влади;

- не залежить від стадійності бюджетного процесу та необхідності затвердження асигнувань, а також узгодження інтересів різних відомств і ухвалення законодавчих актів;

- заохочує реалізацію інвестиційно-інноваційної політики підприємств різних галузей промисловості на основі дотримання принципів справедливості та ефективності господарського процесу.

У світовій практиці податкового стимулювання інвестиційної політики найчастіше використовують два основні принципи застосування податкових знижок – "об'ємний" і "прирістний".

Застосування об'ємного принципу передбачає надання пільг пропорційно розмірам інноваційних витрат підприємства. За цих умов при встановленні законом знижки (наприклад у 25%), компанія отримує можливість вирахувати із загальної суми оподаткованого прибутку 25 умовних одиниць з кожних 100 умовних одиниць, витрачених на інновації. Найвищу ставку цієї знижки використовують Австралія (150%) і Сінгапур (200%). У Нідерландах об'ємну знижку застосовують не до всіх інноваційних витрат, а тільки до трудової компоненти, тобто до суми заробітної плати вчених і інженерів, зайнятих у цій сфері.

Прирістний принцип визначається виходячи з досягнутого компанією збільшення витрат на інноваційні розробки порівняно з рівнем базового року або середнім рівнем за певний період. У даному випадку при ставці знижки у розмірі 25% сума

³ Савченко Я.О. Криза: роль інвестицій та інновацій у виході з неї: тези виступу / Додаток до службової записки від 20.05.2009 року № 346-06-4/04. – К.: Державне агентство з інвестицій та інновацій. – 2009. – 7с.

податкових платежів підприємства буде зменшена на 25 умовних одиниць зі 100 умовних одиниць приросту витрат на інновації у визначеному періоді. Максимальна ставка такого приросту затверджена у Франції на рівні 50%, мінімальна – становить 20% і застосовується урядами Канади, США, Японії і Тайвані.

Деякі країни використовують одночасно обидва принципи, але щодо різних видів витрат. Так, в США загальна прирістно-об'ємна знижка застосовується для стимулювання витрат підприємств на фінансування фундаментальних досліджень.

Крім того, в розвинених країнах світу часто використовується практика встановлення обмеження розмірів списання витрат по податкових знижках. Так, в Японії і Південній Кореї сума податкових інноваційних пільг не повинна перевищувати 10% розміру корпоративного податку (для дрібних і середніх японських компаній – 15%). У Канаді, Іспанії і на Тайвані ставки такого обмеження становлять відповідно 75, 35 і 50%. В Австралії, Франції, Італії і Нідерландах використовується система встановлення вартісної межі податкових знижок.

Фахівці більшості країн, де були введені податкові пільги, в цілому позитивно оцінюють отримані результати. Підтвердження цього – продовження дії пільг, що вводились спочатку тимчасово.

У системі засобів податкового стимулювання реалізації інвестиційно-інноваційної політики в зарубіжних країнах досить значна роль приділяється використанню податкового кредиту. В українському законодавстві він визначається як відстрочка плати податку на прибуток, що надається суб'єкту підприємницької діяльності на визначений строк з метою збільшення його фінансових ресурсів для здійснення інноваційних програм, з наступною компенсацією відстрочених сум у вигляді додаткових надходжень податку через загальне зростання прибутку, що буде отримано внаслідок реалізації інноваційних програм⁴. В іноземних країнах податковий кредит розглядається як засіб зменшення вже нарахованого податку на прибуток на суму, що складає визначений відсоток від витрат на НДДКР.

У США, Японії, Франції ця податкова пільга залежить від приросту витрат на науково-дослідницьку діяльність по

⁴ Про оподаткування прибутку підприємств: Закон України від 28.12.1994 р. № 334/94-вр [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=334%2F94-%E2%F0>.

закінченні визначеного часового періоду. У ряді інших країн (Канада, Нідерланди) величина податкового кредиту пропорційна збільшенню загальної суми витрат на НДДКР. У середньому за кордоном ця пільга складає 20% від суми приросту витрат на НДДКР (США, Японія, Канада) і є істотним джерелом їх збільшення; в Італії застосовується система пільгових кредитів на технологічні нововведення (50% суми кредиту видається протягом реалізації програми модернізації і до 30% на її завершальній стадії); у Франції податковий кредит на приріст витрат на НДДКР становить 25% приросту витрат компаній на НДДКР порівняно з рівнем минулого року); в Канаді розмір податкового кредиту складає 10–25%.

Пряме фінансування інноваційної діяльності в розвинених країнах світу здійснюється як з державних, так і з приватних джерел. Для більшості держав Західної Європи і США характерним є переважання ролі приватних фінансових ресурсів над державними у структурі капіталу, необхідного для інноваційних розробок.

Для промислових підприємств при здійсненні реальних інвестицій досить важливу роль відіграють амортизаційні пільги. Практика прискореної амортизації застосовується в багатьох промислово розвинених країнах, наприклад, у Великобританії, Італії та ін. Крім того, у деяких країнах існують додаткові пільги, що дають можливість підприємствам, які активно займаються науково-дослідницькими розробками, списувати на НДДКР більше 100% витрат.

Досить ефективним інструментом підтримки інноваційної діяльності в зарубіжних країнах є політика державного гарантування кредитів, для успішної реалізації якої використовуються різні схеми та методи. Так, якщо у Великобританії і Німеччині держава безпосередньо надає кредитні гарантії комерційним банкам, то у Франції для цього створюються спеціальні фінансові інститути.

В урядовій політиці стимулювання інноваційного розвитку ряду розвинених країн особлива роль приділяється заохоченню технологічної інвестиційної активності малих та середніх підприємств. У першу чергу це пояснюється їх достатньою гнучкістю, що дозволяє більш оперативно реагувати на зміни в ринковому

середовищі. Завдяки цьому підтримується важлива роль таких компаній в якості постачальників окремих видів наукомісткої продукції для великих виробництв.

Серед найбільш розповсюджених у світовій практиці форм стимулювання інвестиційно-інноваційної активності малих та середніх підприємств варто виділити наступні:

- пряме фінансування (субсидії, дотації), що досягає 50% витрат на створення нової інноваційної продукції та технологій (Франція, США та інші країни);

- надання позик, у тому числі безвідсоткових (Швеція, Німеччина);

- створення фондів впровадження інновацій зі страхуванням можливого комерційного ризику (Німеччина, Франція);

- зниження ставок державних зборів для індивідуальних винахідників (Австрія, США);

- відстрочка або звільнення від сплати митних платежів, якщо винахід стосується галузі економії енергії (Австрія, Німеччина, Нідерланди);

- безкоштовне ведення діловодства за заявками індивідуальних винахідників, безкоштовні послуги патентних посередників (Нідерланди, Німеччина).

Разом з тим диверсифікація економік багатьох розвинених країн зумовлює необхідність державного стимулювання розвитку "start-up" та "spin-off" компаній – нових, як правило, невеликих інноваційних наукоємних високотехнологічних підприємств, створених на основі використання результатів наукових досліджень та розробок⁵ Організація діяльності таких компаній слугує досить яскравим прикладом державно-приватного партнерства (як правило, вони представлені змішаними формами власності, при якій державна організація здійснює свій інтелектуальний вклад, а приватна фірма – фінансовий та управлінський). Світова практика накопичила досить значний досвід фінансування компаній на початкових стадіях їх діяльності з використанням механізмів ДПП. Зокрема, в останні роки значна кількість європейських країн впровадила спеціальні програми, спрямовані на усунення проблем, що перешкоджають

⁵ Иванов В.В., Иванов Н.И., Розебум Й., Хайсберс Х. Национальные инновационные системы в России и ЕС. – М.: Ципран РАН, 2006. – 280с.

фінансуванню інноваційних проектів компаній на початкових етапах розвитку.

На жаль, аналіз фінансових механізмів інвестиційно-інноваційної політики ряду розвинених країн не дозволяє зробити однозначних висновків стосовно найефективнішого варіанта. Кожна держава, використовуючи набір інструментів, вирішує свої, нерідко унікальні завдання інноваційного розвитку, спектр яких залишається досить широким.

До найбільш прийнятних для застосування в Україні методів фіскального стимулювання інвестиційно-інноваційної активності економічних суб'єктів можна віднести:

- системне впровадження адаптованих у зарубіжних країнах інституційних механізмів фінансування НДДКР (під особистість окремого вченого, певної наукової організації, а також використання системи грантів і субсидій). При цьому найбільш ефективним при проведенні фундаментальних досліджень є індивідуальне фінансування, а прикладних – грантове;

- введення програмно-цільового розподілу бюджетних витрат на контрактній основі (за умови дольової участі промислового сектору у фінансуванні інноваційних проектів, в тому числі на основі проведення конкурсного відбору проектів, виконавців та інвесторів);

- здійснення урядових закупівель інноваційних розробок для стимулювання впровадження результатів НДДКР у виробництво (реалізується на основі державних дослідницьких контрактів та проектно-орієнтованої системи державного фінансування);

- проведення державної фінансової підтримки малого та середнього інноваційно-орієнтованого бізнесу (надання безповоротних бюджетних позик і грантів на впровадження нововведень, використання митних та податкових знижок і пільг);

- надання державних гарантій по кредитах, що надаються фінансовими установами суб'єктам інноваційного бізнесу;

- державне стимулювання науково-технічної кооперації в організації досліджень;

- надання податкових пільг (податкових знижок і канікул) ключовим суб'єктам інноваційного бізнесу: малим та середнім підприємствам, в першу чергу новоствореним, а також фінансовим інвесторам;

- активізація політики бюджетного фінансування і податкового стимулювання діяльності венчурних підприємств;
 - надання податкових кредитів та державних компенсацій комерційним компаніям, що самостійно займаються науковими дослідженнями і розробками;
 - використання інструментів амортизаційної політики для стимулювання процесу відновлення інноваційної складової основних засобів підприємств;
 - надання пільг некомерційним організаціям ліцензіатам-патентовласникам, які перебувають у державній власності.
- Отже, у більшості зарубіжних країн, як правило, використовується поєднання прямих (бюджетне фінансування) та непрямих (податкові, амортизаційні пільги) методів фіскального регулювання інвестиційно-інноваційної активності економічних суб'єктів. Реалії розвитку української економіки при цьому повинні вимагати не сліпого копіювання інструментів організації і фінансування інвестиційно-інноваційної політики певної зарубіжної країни, а поєднання найбільш ефективних механізмів бюджетно-податкового регулювання та стимулювання науково-технологічного прогресу.

Список використаної літератури

1. Кривоус В. Державна підтримка інновацій у постіндустріальних країнах / В. Кривоус. – Вісник ТДЕУ. – 2006. – №2.
2. Шейко И.А. Практика государственного регулирования инновационной деятельности: сб. материалов XII Международной научно-практической конференции "Проблемы и перспективы инновационного развития экономики" / И.А.Шейко. – К.; Херсон; Симферополь: СПД Цудзинович Т.И., 2007. – 671с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.incon-conference.org.ua/download/files/Sheiko_Irina_dok.pdf
3. Иванов В. Коммерциализация результатов научно-технической деятельности: европейский опыт, возможные уроки для России / В. Иванов, С. Клесова, О. Лукша, П. Сушков. – М.: ЦИПРАН РАН, 2006. – С.119.
4. The ball is in our court: Yhe UK technology sector at a critical juncture. Deloitte. July 2005.
5. Billings B.A., R. Paschke. Tax notes international / B.A. Billings, R. Paschke. – Vol.31. – No 5(2003). – P. 487.
6. Warda J. Measuring the value of R&D tax treatment in OECD countries/ J. Warda. – STI Review No. 27. – OECD, 2001.

Стаття надійшла до редакції 17.12.2010 р.